

A Székföld (Hidvégi uradalom) falvainak leírása és helynevei 1865-ben

Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratgyűjteményében őrzik a magyarországi és erdélyi helynévkutatás szempontjából felbecsülhetetlen értékkel bíró Pesty Frigyes-féle helynévgyűjteményt. A Temesváron született Pesty Frigyes (1823-1889) történettudós aktív résztvevője volt az 1848-49 évi szabadságharcnak, amiért később börtönbe is került. 1861-ben országgyűlési képviselő, 1864 augusztusában a Pesti első magyar iparbank vezértitkára lett. A Magyar Tudományos Akadémia már 1859-ben levelező, majd 1877-ben rendes tagjává választotta. A Magyar Történelmi Társaság főképpen az ő kezdeményezésére alakult meg. 1864-65-ben ő kezdeményezte az országos helynévgyűjtést, ami alapján írta utolsó tudományos munkáját, az 1888-ban megjelent *Magyarország helynevei*-t. Erdélyi vonatkozásban főleg Szabó T. Attila és Janitsk Jenő használták fel a Pesty által gyűjtött régi helyneveket.

Az ország megyei, járási és községi hivatalai a következő magyar, német, román, szlovák nyelven nyomtatott kérdőívek alapján állították össze az illető helység adatait:

“Az adatgyűjtés következő kérdőpontokra terjed ki:

1. A megyének, kerületnek, járásnak, széknek neve, hová e helység tartozik.
2. A községnek, városnak hány féle neve él most; melyik neve bir csak helybéli elterjedéssel, melyik ismeretes országszerte.

3. Volt-e hajdan a községnek más elnevezése? Vagy tán csak különféleképp iratott a mostani helynév?

4. A község mikor említetik meg legkorábban?

5. Honnan népesített?

6. Mit lehet tudni köztudomásból, hagyományból, írott vagy nyomtatott emlékekből a név eredetéről, értelméről, mindegyik nyelvű helynévről nézve?

7. A község határában előforduló többi topográfiai nevek, például: mező, dülő, forduló, legelő, kaszáló... (stb).”

A kérdőív *“Utasítás a haza helyneveinek gyűjtésére és összeírására”* nevű utasítást kísérte, amiből az alábbiakat szemelgettük ki:

“A cél hazánk összes helyneveinek magyarázása, értelmének kinyomozása. Azon élvezeten kívül, hogy lakóhelyünkön annyszor halott magán és polgári életünkkel összenőtt helyneveink értelmét fölfoghatjuk, igen nagy nyereménnyel kínálkozik a nevekben fekvő rejtély megnyitása történeti és nyelvészeti tekintetben, és e szerint főfontosságú tudományos érdekek előmozdíthatók ez úton.

Hogy ezen cél elérhessék, szükséges mindenek előtt, hogy mindazon tárgy, a melynek topográfiai neve van figyelembe vétetvén, az egész névkincs összeírassék. E szerint fákön és épületeken kívül majdnem minden ingatlan tárgy tartoznék ide, mert minden talpalatnyi földnek, hegynek, völgynek külön, sokszor többféle neve van. A névgyűjtemény teljessége egyik főfontosságú érdek a tervezett munkánál...

Minthogy minden községben van egy két ember, sőt vannak többen is, kik lakóföldjüket legnagyobb részletekig ismerik, igen sok függ azon egyének megválasztásától, kik a helynevek gyűjtésével megbizandók. Kikérdezendők volnának a falu vénei, jegyzői, papjai, erdészei, vadászai, bányászai stb. - egyik a másiknak adatait fogna kiegészíteni. A hol a szóbeli adatok kifogyanának, ott a hivatalos és hiteles irományok is még bő forrásul szolgálnának, ugmint a földbirtok tulajdonát kimutató és adósorozó könyvek..., az egyházi matrikulák, jegyzőkönyvek, monográfiák stb...

A mi a gyűjtés sikeres eszközlésére még tudni szükséges, kivehető az utasításhoz kapcsolt schemából, mely szerint a kitöltés foganatosítandó. A feleletek azon sorban iratnak folyó szöveggel, nem rovatozott kimutatás alakjában, az iverk lapjaira miként a kérdő pontoztatott a schémában következnek, megtoldván azt anyi iverk, a menyit a tárgy bősége szükségessé teend. Ha a község ezen utmutatás fonalán minden kérdésre a lehető legtökéletesebb válaszokkal elkészült, és még a legutolsó talpalati földnek stb. is mely saját elnevezéssel bir, névjegyzékét összeírta, az illető feljegyzések mint külön füzet küldessenek be a község által Temesvár szab. kir. város hatósága útján *Pesty Frigyes* magyar akadémiai tagnak további használatra és feldolgozásra.¹

A később, 1876 után Háromszékhez csatolt Székföld (Hidvég, Árapatak, Erösd, Elöpaták, Nyárospaták és Lüget) a helynévfelvitel időpontjában, tehát 1865-ben még Felső-Fehér vármegyéhez tartoztak. A Pesty-féle kérdőívekre a vidék református lelkészei, névszerint az árapataki Csulak Zsigmond, a hidvégi Nagy Sándor és az erödsi Pálffy János válaszoltak. Lügetről Vass István közjegyző és Iosif Bucsa román pap csak rövid kiegészítést küldtek. Elöpatakról is csak egy rövid összefoglalás jutott Pesty Frigyes tulajdonába.

A bevezető történelmi rész minősége egyetlen, a legrészletesebb összefoglalót Csulak Zsigmond állította össze. Bár az alább közlendő anyagban leglényegesebb a helynévanyag, a történelmi anyag sem elhanyagolható. A fent említett lelkészek Orbán Balázs leírásával egyidőben készítették a Pesty Frigyes utasítására összeállított válaszukat, ezek általában gazdagabbak és pragmatikusabbak a Székelyföld legjobb ismerőjének néha szűkszavú és romantikus leírásánál.² A Székföld helynévanyaga - legalábbis Árapatak és Hidvég esetében - jól kiegészíthető Bogáts Dénes levéltári gyűjtésével.³

A Hidvégi Uradalom falvainak leírói 1865-ben meglepően jól ismerték a Székföld régi történetét. Mindhármán hivatkoznak az eredetileg a Gróf Nemes család hidvégi levéltárában örzött 1252. évi donációra, melyben IV. Béla király Benccenc ispánnak, a székely Akadás fiának

adományozza a sepsi (sebesi) székelyek, brassói (barcasági) szászok és a kerci románok földje között fekvő, "terra Zek" nevű földet.⁴

Mivel egy korábbi munkánkban szövegeztünk a Székelyföld régebbi történetéről⁵, erre most nem térünk ki. Az alábbiakban néhány adattal egészítjük ki, illetve helyesbítjük a lennebb közölt faluleírásokat.

1) Árapataknál Csulak Zsigmond nem említi a falu német (Arndorf - Arendorf), illetve szász (Arendref) nevét⁶. Pedig ez a szomszédos botfalusi és földvári szászoknál napjainkig használatos volt. A brassói számadásokban is ezen a néven találjuk⁷. A falu román helyneveinek G.G. Rafiroiu 1938-ban megjelent falumonográfiájában nézhetünk utána⁸. Csulak a falu dézsmafizetés történelmével tévesen idéz; itt, Szendrei helyett Szereday Domokos olvasható. Szereday (1740-1795) jezsuita író foglalkozott a gyulafehérvári káptalan történetével (Notitia capituli ecclesiae Albensis, Alba Iulie 1751). A székföldi s így árapataki helynevekre is számos új adathoz jutnánk Szabó T. Áttila Erdélyi Helynévtörténeti Adatok (EHA) kiadása esetén. Egyelőre a Sztörténeti Tárbán idézett 1830. évi adata hívjuk fel a figyelmet, amely vidékünkre vonatkozik: "a hol a hidvégi határon eredő *druga pataka* belé szalad az *előpatakába* a *druga patak* tövén halom ásatott a *szén pataka* tövére a hol a gyertyános nevezetű erdőből eredő *Elő pataka* nevezetű patakba belé foly".⁹

2) Elöpaták - régi neve *árapataki Borviz*-betelepülése régebb, mint azt Csulak Zsigmond tudta. Kovách Géza 1971-ben adta ki a hidvégi parasztközösség 1795-ben Felső-Fehér megye főispánjához intézett levelét elvett határait végett, amiből a következőket idézzük: "Hogy az hidvégi határon a *Havadon* eleitől fogva volt Méltóságos Mikó Ferentz úrnak egy darab kaszálója, valamint több méltóságos birtokos uraknak is, s azon *Havadot* mindenkor megkaszáltatta ő nagysága, ám-bátor semmi kerítés körülötte nem volt is, mind-addig míg a *Nyáros patakba*, úgy a *Borvizhez* azután *telepedett feles gazdák*, úgy a falusi lakosok is így ennyire meg nem szaporodtak, soha azelőtt a falusi marhák addigélé nem legeltettek, közelebb lévén a faluhoz elegendő legeltető hely.

De mióta a *Nyáros patak* és az *Elő patak* így meg-
népesedett, és mi falusiak is annyira megszap-
odtunk, mely miatt az ezelőtt volt igen bőv legelő
hely, majd lakhelyekké, majd szántó és kaszáló
hellyé felfogatott, úgy annyira megszaportattunk,
marhalegetéseinkbe, hogy mármost az itt Hava-
don, sőt tovább is azhova azelőtt soha nem men-
tek, márháink kiterjedni kénszerítettnek, mely sze-
rént az irt *Havad* már ma közelgő hely gyanánt
vagyon, úgy hogy hanemha valaki bekerteli, külön-
ben nem kaszálhat...¹⁰

3) Erőd falu valóban Árapatak filiája volt,
s egy 1469 évi levél szerint Árapatak határán újab-
ban telepedett (possessio Ereusd in territorio pos-
sessionis Arapataka noviter populis decorata).¹¹

A hidvégi uradalom egyik legrégebb leírá-
sa 1781-ből származik, s tartalmazza *Liget és Eger*
első említését is. A két település ma *Arini* néven
olvadt össze, és a Brassó megyei Szászmogyo-
rőshoz tartozik. 1781-ben ugyanis Gróf Nemes
Ferenc egy Benkő Józsefnek írt levelében értékes
adatokat közöl a Nemes családról és birtokairól,
amiből csak a településtörténeti adatokat idézzük:
"Praediumok, vagyis elpusztult falu heljei az Ára-
pataki Határon nintsenek, vagynak ugyan erdőal-
jai foglalások, és telepítések is, de oljas emlékezet-
tet nem érdemlenek. Az egy *árapataki Borviz*, mely
fenn az erdő között, és az Árapataki patak meljé-
kin vagyon, meg érdemli a ditséretet, már is elkezdett
hiresedni. A hidvégi erdőn borviz két helyen va-
gyon. Napkelet felől *Fábján Bértze*, napnyugat
felől pedig *Borkút* nevezetű helyen, de egyik sem
igen derekas... A *Liget és Eger* enyiben külö-
böznek, hogy a *Liget* fenn a hegyen vagyon, meljet
maga *G(róf) Nemes Ádám* inpopulált. *Eger* pedig
alatt az *Ország uttyában* vagyon, ezt régebben
lakták mint a *Ligetet*. Fele ennek miénk, fele *G(róf)*
N(emes) Ján(os) ő *Exc(ellenciájáé)*. Én pedig mind
Házamat, mind pedig *Olt* vizen levő malmomat
1767-ben építettem vala."¹²

Nemes Ferenc leveléből kitűnik, hogy a
prédiumok közül Eger (*Arini*) régebben, 1750
körül telepített (= inpopulált) román zsel-
lérekkal és jobbágyokkal. Mára Egerrel összeol-
vadt Lület, ami egy fennsíkon levő tölgyerdőtől
kaphatta nevét. 1796-ban itt már román egyház és
iskola működött (Iacov Popovici dascal la Arini).¹³

Az 1865-ben említett hidvégi határnevek közül egy
pár ma már Nyáraspatakhoz tartozik, s csak román
nevük van. Ilyen például a *Dirisen* = *Dirişiş*, *Kerek*
aratás = *Orotaş*, *Kabalamező* = *Cobolameziu*, *An-*
gobér = *Ongomber*, *Szerbuj* = *Valea Sárbului*,
Korlát = *Valea Corlatului*. Maga Nyáraspatak egy
szűk völgy a *Dirisen* erdő és *Büddösoldal* között.

A két székhelyi anyaköztség tehát *Hidvég*
(*Hidueg*) és *Árapatak* (*Aruapotak*, 1349: *Arapata-*
ka) volt, s oklevelesen mindkettő először pápai tiz-
edlajstromban (1332-37) szerepel¹⁴.

Hidvégen és *Árapatakon* a német (szász)
eredetű helynevek érdemelnek különös figyelmet.
Ezek azzal magyarázhatók, hogy *Hidvég* (*Fürsten-*
burg)¹⁵ kb. a 15. századig és *Árapatak* (*Arndorf*)¹⁶
a 16. századig egészen, vagy legalábbis részben
szász lakosságú volt. *Árapatakon* úgy a földesúr
(*Geréb*) mint a parasztlakosság körében (*Gászpor*
= *Kasper*) német eredetű családnevek is fennma-
radtak. Mivel e számos helynév jórésze az *Olt*
mentén található, azzal is számolnunk kell, hogy a
folyó mederváltoztatása miatt barcasági szász nevű
legelők és kaszálók kerültek át *Hidvég* és *Ára-*
patak területére. A szomszédos barcasági szász la-
kosságú *Földvár* (*Homm*, *Hondjevich*, *Schuler-*
hossig)¹⁷ és *Botfalu* (*Auf der Tiefen Hamm*, *Im*
roten Busch, *Im Pruosmersch* — *Hamm*)¹⁸ határán
napjainkig vannak olyan helynevek, melyek
összezsengenek az *Olt* jobbpartján levő ártéri
helynevekkel. Íme a szász eredetű - vagy más gya-
nús helynevek listája:

Hidvég: *Dirisen* (1681), *Drissen* (1780) és
képződményei; *Angobér*, *Lámfor*.

Árapatak: *Fejhám*, *Hám*, *Henderbóts*,
Rorhám (1760), *Henderbölcs*, *Hét oldal*, *Stokom*,
Brock, *Repejhám*, *Hembrek*, *Hokom*, *Földicásn*,
Borhonchen vagy *Bora* heintyen, *Kurucborok*.

Brock = *Bruch*, szászul *brach* = mocsár
(*Sumpfboden*, *Sumpfliese* - pl. *Am neichste*
Brauch-Kissink, *im grossen Bruch* = *Feketeha-*
lom)¹⁹.

Angobér - az *Ango-előtag* az *Anger* (*Afm*
Onger) füves teret, széles utcát jelent, pl. *aff* *den*
Anger, *Angergass*.²⁰

Borhenchen - az előtag *Boru* - *Buru* = kút,
forrás nevével függ össze, pl. *afem* *Buru* = *Prázs-*
már, *Borelden*.²¹

Dirisen - legvalószínűbb összefüggése a drissen (az ugart másodszer szántani, Driss, Drisst), vagy Driesch, Dresch (csépelni) igével, mint helynév: brit Dresch.²²

Hamm kicsinyítve *Hämmchen* = legelő, ártér. Ebből képződtek a többi hám végű helynevek: *Rohrhäm* (Lorhám) = nádas, talán Freihäm? (Fejhám), *Stockhäm* (Stokom), *Rübenhäm* (?Repejhám), *Hammbruch* (Hembrek), *Heuhäm* (?Hokom), *Borhämchen* (Borhemchen).²³

Henderbots vagy *Henderbölcs*. Hintere Busch = hátulsó erdő.

Kurucborok - legvalószínűbb eredetije a "Kurze Bruch" = rövid mocsár.

Hét oldal - ez a német Halde (oldal, hegyoldal, verőfény) illetve a szász hielt származéka lehet. Nagydisznód német neve, Heltau (innen a Heltai családnév) is innen származik. Különösen Erdély dombos vidékein, bortermő falvakban igen gyakoriak a helt-képzős helynevek (pl. Darócon a Tsaikel Hailt - a Székely oldal)²⁴.

Az itt közölt székelyföldi faluleírások és a helynevek adattára elsőrendi forrásként felhasználhatók az illető települések modern falumonográfiáinak összeállítására. A tagosítás előtti 1856. évi helynévgyűjtés bizonyára sok olyan topográfiai nevet tartalmaz, ami ma már nem használatos. 1865-ben még élők voltak azon magyar helynevek, amelyek ma Nyárospatak, Lüget és Eger valamint Előpatak román, valamint Hete cigány lakói által már nem ismeretesek, vagy más (esetleg lefordított) formában maradtak fenn.

Jegyzetek

1) Országos Széchényi Könyvtár (OSzK), Kézirattár. Folio hungarica 1114. Pesty Frigyes helynévgyűjteménye.

2) Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi és népméi szempontból. III. Pest, 1868. 23. 29. (Felső-Fehérvármegye egy foltocskája).

3) Háromszéki helynevek. Gyűjtötte Bogáts Dénes. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Szerkesztette Csutak Vilmos. Sepsiszentgyörgy, 1929. 56. (Árapatak) 61. (Hídvég)

4) Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen von Franz Zimmermann und Carl Werner I. Hermannstadt, 1892. 86.

5) Binder Pál: Adalékok a középkori Sepsi szék és a környező területek történelmi földrajzához - Aluta 1981. 58-59. (A Székelyföld rövid ismertetése)

6) Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch I. Berlin-Leipzig, 1929 180 (tennebb SSWb)

7) "Item eidem expensai et salarii ad Arendorff (1520); Item uni familiarum qui fuit cum domino Petro Sartore in Arendorff ex parte illorum de Nosbach pro salario" - Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt I. Kronstadt, 1896. 256, 334; 1600: Am 8 Tag Novembris ziechen die Reiter aus der Bosau und aus Sekelland zu Schessburg zu, und in diesem Zug töten die Arendorffer etlig Teutschen und beraubten sie - Quellen V. 378.

8) Ráffroi, G.G.: Araci (Din Ținutul secuizat). Salonta, 1938

9) Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila, III. Bukarest, Kriteron, 1982. 301.

10) Erdélyi jobbágyok panaszlevelei: Kovách Géza kiadása. Bukarest, 1971. 80—81.

11) Iczkovits Emma: Az Erdélyi Fehér megye a középkorban. Bp., 1939. 82.

12) Benkő József levelezése. Commercialia Litterarum Hungariae - Magyarországi tudósok levelezése I. Kötet. Szerkeszti Tarnai Andor. Bp., 1988. 123-125.

13) Corfus, Ilie: Insemnări de demult. Iași, 1975. 125.

14) Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Budapest, 1987. 195. (Árapatak), 198. (Hídvég), 201—202. (Székelyföld)

15) Brassó szász lakossága között a 15. század végén több hidvégi származású adófizető szerepel (v.ö. Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. III. Kronstadt 1896), így pl. Endris von Furstenbrich - Andriosch von Fyrstemburg - von Hythwych, 694. old.; Jerger von Fyrstempwrg., 698. old.; Thumes von virstenburch, 647. old. A város számadásaiban 1545-ben a Nemes család egyik tagja is felbukkan: Michaeli Nemes de Fyrstenburg, 266. old.

16) 1542: Metersz piter de Arapatock; a bolonyai Mester utca (Dy Twer gasen) lakója 1490 körül; Korstchyn alias Korschen von arrendorff - Quellen III. 207, 663. Ezzel szemben a 15. századvégi brassói adóösszeírásokban szereplő, Erdődről származott lakosoknak magyar neve van. 1490 körül az óbrassói Hátulsó utca (Dy hynderst gassen) lakója Errödy pal vagy Herodsi pal, v.ö. Quellen III. 647, 658, 671.

17) Janesch, Georg-Troll, Mendgen Hans, Stephani Kurt: Marienburg im Burzenland. Zur Geschichte der einstigen Ritterorden - Gemeinde in Siebenbürgen. Bielefeld, 1987. 5.

18) That, Rudolf: Brenndorf. Ereignisse und Gestalten aus der 700-jährigen Geschichte einer siebenbürgisch-burzenländischen Gemeinde. Kipfenberg, 1979. 53—54.

19) SSWb I. 763

20) SSWb I. 125

21) SSWb I. 682

22) SSWb II. 78-80

23) SSWb IV. 43-44

24) SSWb IV. 32, 135

Descrierea domeniului de la Hăghig din 1865

(Rezumat)

Documentul de față constituie partea referitoare la teritoriul fostului domeniu de la Hăghig a culegerii de date toponimice a cunoscutului cercetător din secolul trecut, Frigyes Pesty. În prefață Paul Binder atrage atenția în special asupra problemelor de interferență germano-maghiară din toponimie. Ar fi de dorit de asemenea analiza interferențelor similare, româno-maghiare.

The Description and Names of Places of the Villages of Székföld (the Domain of Hídvég), in 1865

(Abstract)

The publishing (Pál Binder) presents in this document the part referring to the territory of the Hídvég domain in the past. This work has in view the toponymical data of the well-known researcher of the past century, Frigyes Pesty. In the preface the publisher draws attention to the problems of German and Hungarian interference in toponimy.

Nemes Felsőfehérvármegyében kebeleztet Hidvég helységben — és határában előforduló helynevek megnevezése, értelmezése s ezen elnevezést felderítő régebbi vagy újabb körülmények, történések, események, regék, mondák megemlítése.

1. Nemes Felsőfehérvármegye melyben Hidvég helység kebeleztetve van mostani alakját és nevét csak is 1764-től fogva nyerte, midőn Mária Theresia Magyar királynő által a nagy terjedelmű Fejérvármegye törvénykezési tekintetből előbb két continua táblára osztatott fel, közigazgatási tekintetből még 1775-ig egy főispán alatt maradván. Ekkor t. i. 1775 évben egészen két részre osztatott fel Fejérvármegye, a nyugati rész nevezetvén *Alsófejérvármegyének*, a keleti rész pedig mely több darabjaival beékelődik *Háromszék* területébe, *Felső Fejérvármegyének*.

Felsőfehérvármegye jelenleg egy főispán alatt (ki jelenleg Péterlaki M(éltóságos) Ládai Ágoston úr, országgyűlési távollétekor pedig helyettese M(éltóságos) Szöcs János dirigens fő bíró úr) — igazgatás tekintetében két kerületre *Kül-* és *Belkerületre*. A *Belkerület* több járásokra vagy szolgabíróságokra oszlik, melyek közül egyik a *Hidvégi járás* vagy *Hidvég szolgabíróság* nevezetve Hidvég helységről, mint a mely mind főnemesi birtokosai, mind lélekszáma tekintetében ezen belkerületnek legtekintélyesebb helysége.

2. Hidvég fekszik Fejérvármegye belkerületének azon szélpontján, hol a *Barcza* (Buczenland - Brassóvidék), *Miklósvárstuszek* és *Sepsiszek* özszevzögellnek éppen az Olt folyama mellett, az által választatván el a tőle 1/4 irányra fekvő *Földvártól* (Marienburg). Nagyon valószínű, hogy fekvésénél fogva nevezetes események színtere lehetett és hogy egyszersmind több birtokos kezén fordulhatott meg a vidék a szerint a mind a hadi szerencse szolgál mig jelenlegi főnemes birtokosai a n(agy) méltóságú Gróf Nemes és Gróf Mikó Család őstörzsenek Vincentius Comesnek jutott kezére IV. Béla király idejében 1252-ben.

Nem tartom feleslegesen megemlíteni itt, miszerint Hidvég a vele szomszédos *Árapatakával* s a hihetőleg később telepített *Erősd* helységgel ugyszintén a két elsőnek praediumaival *Előpatak*, *Nyárapatak* és *Lügettel* együtt a feudális rendszer idejében mindig együtt, mintegy egész birtokterület jön elő. Az ősidőben Zeek (vagy Szék) később a *Hidvégi birtok*, *Árapataki birtok* név alatt mindig oda értetvén a többi nevezett falvak és praediumok. Mellőzve a fennebb mondottak igazolására más nyomtatott vagy írott okmányokat szükségesnek tartom felemlíteni IV. Béla magyar királynak adománylevelét 1252-ből, mely így hangzik: “Caput ipsius rivuli (ős neve ezen patakaknak Korlát vagy Kollát pataka — Lásd: Benkő Transilvania Tom I S. 152 nota c).

Említett Vincencius comesnek egyenes ivadéakai a Gróf Mikó és Gróf Nemes nagy méltóságú főnemes családok, innen ered említett grófi családoknak “Hidvégi” praedicatuma is.

Hidvég (románul Hegyig) nyomtatott oklevélben melyet láttam először 1462 Mátyás király egy decretumában, melyet a törösvári castellanusnak küldött Hidvég és Árapatakát illetőleg. Egyébíránt német neve *Hidvégnék régen Fürstenburg* volt (ma inkább csak Hidvégnék nevezetik németül is) mely több gyanúsításokra adhat alkalmat. Felesen a névből következtetve azt lehet sejtteni, hogy vagy hatalmas (fejedelmi) urának kellett lenni ezen helynek, vagy valaha nagyszerű várnak kellett itt lenni, s midőn ez utolsónak teljességgel semi romjai fel nem fedezhetők — önként az elsőnek kell valószínűnek lenni hogy tudni illik Hidvég Fürstenberg régen hatalmas birtokosáról neveztetett. S ki lehetett volna e hatalmas birtokosa más, mint az itt a *Barczán* Hidvég fősomszédságában 1211-ben megtelepedett s oly hamar elhatalmasodott *Német-Lovagrend* - “*Mária-rend*”, melynek főhelyét “*Marienburg*”-ot (Földvárt) csak az Oltfolyama választotta el Hidvégtől. A Német Lovagrend 1225-ben történt inneni elüldözése után mehetett a *Fulkun* szász kezére s azután mint említtem az 1241-ben történt nagy tatárdúlás után a Comes Vincentius kezére.

3. *Hidvégnek* ezen elnevezése hihetőleg azon korból való, midőn a tatárpusztítás után (1241) comes Vincentius által újranépesített - a többnyire magyar topográfiai elnevezésekből gyanítani lehet - magyar vagyis székely lakókkal, amit a ma is nagyszámu Székely fel szabadult család igazolni látszik. Neve onnan van, mert a Fölvárt Hidvégtől elválasztó *Hid* mellett fekszik ezen helység. Román neve *Hegyig*, mely a magyar "Hidvég" névből eredett.

4. Lásd a fennebbiekben

5. A fennebbiek szerint valószínűleg a Székelyföldről magyar lakosokkal. De később román lakók is számosan telepítettek ide a földesurak által, részint új helyekre, részint a magyar colonusok helyére. Ma a magyar lakók száma 2/3, a románoké 1/3-ad a kik a legbarátságosabb érülettel viseltetnek egyik a más iránt - annyira, hogy - habár különböző felekezetek tagjai - egyik a más főbb ünnepeit tiszteletben tartva - azokon a munkától különösen az zajos munkától vissza tartják magukat. Egyébaránt az is barátságos jelenet miszerint mint két nemzetbeli köznépek egyforma viselete van a deszú, és kieresztett hosszú ing.

6. Lásd fennebb pontokban.

7. A *Hidvég* határában előforduló helynevek oly számosak, s oly a hely fekvése s természet szinte egyszerű magyar elnevezések, melyeket csak megemlíteni is elégnék tartok, bővebb leírását adván csak az oly neveknek, melyek idegen hangzásuaknak tünnek fel, vagy a melyek honi egyik vagy másik nemzetársunk történetére felderítésül szolgálhatnak.

a) *Hidvég*-nek utcái.

Nemes utca - Gróf Nemesek legnagyobb udvara előtt

Funditura - A Gróf Nemes udvar majorja mellett, hihetőleg a később oda telepített (fundált) román colonusoktól neveztetve.

Béres utca - szembe rugó utca a Gr. Nemes udvarral.

Patakszerutca - A falu között lefolyó patak mellett.

Felszeg-utca - A falu magasabb helyén - Háromszék felé vivő úton, ennek folytatása a

Székely utca - a székelyföld felé.

Mikó utca - Gr. Mikó udvar előtt.

Pap utca - a ref. papi telek előtt.

Oláhshzeri utca hol többnyire oláhok laknak.

Indisor-utca — új telepítvény - az Indisor nevű kaszáló mellett.

Dombi utca - a Dombi jószág előtt.

Kaszáló részek elnevezései

a) *Indisor* mely fekszik éppen az Olthid mellett gyaníthatólag magyar eredetű név, ezen szökből talán: "Indítsd a sort". Lehet, hogy e hely háborus öszveütközések színhelye lehetett - a hol a hadsorok egymás ellen indítottak, vagy talán a kaszáláskor indítandó kasza sorról (rendről) neveztetett.

b) *Lókert* gyönyörű nagy kaszáló rétje - a M(éltóságos) Gr. Mikó családnak.

c) *Várszeg* - községi rét, mely a földvári várra szögellik, de attól az Olt által választatik el.

d) *Füzes* - a füzekről.

e) *Tiltott rét*

f) *Felső porond* hol az Olt porondai (fővénye) hány.

g) *Határszáton* - Határszél Árapatak felől hol a határpartak mintegy elenyészik a fütengerben, mint hágó fennakad a tenger fővényén.

h) *Cziczzej*

- i) Szarkaszeg
- k) Rövid láb
- l) Székel Pál
- m) Csillag szeg
- n) Tökis só - tökés só
- o) Kicsi rét
- p) Hosszu nyíl
- q) Katona kert
- r) Malom eleje

Erdő nevek

A. *Druga patak környéke*

- a) Szénpatak oldala
- b) Székel út oldala
- c) *Druga pataka*
- d) Gredina máre
- e) Czélfa
- f) Mészégető

B. *Mikó erdő*

- a) Mészégető
- b) Nyárosbércze
- c) Fábíán Bércz
- d) Csolnak árka — hihetőleg inkább Csolnak árka
- e) Arnyék és medvés oldala
- f) Hegyes orr
- g) Oldal Havad
- h) Közbercz

Jegyzet. Van ezen (Mikó) erdőségben mélyen benn egy szintoly jó borvíz (savanyúvíz) mint az előpataki - a Nagy Lik nevű erdőségben. Ugyan ezen erdőségben ezen századnak elején egy patak fejénél aranyat mostak - tordai aranyászek.

Határ részek, dülök és lábak

- a) *Tóra menő* - ma nádasokra megyen
- b) *Sósvíz* - Sóstartalmu talaj van, az ott termett füvet sós tartalmáért nagyon esdik a marhák.
- c) *Ebhát* - magaslaton.
- d) *Dresken feje* (lásd hátrább)
- e) *Békás kút oldal*
- f) *Tövíses kút oldal*

g) *Dirisen hát* - minden határnevek között a leguralkodóbb név a *Dirisen*, hihetőleg a német birtoklás idejéből fennmaradt név - valószínűleg ezen német szóból: "die Riesen" (<209>rások). Van ugyanis "*Dirisenhát*", "*Dirisen oldal*", "*Dirisen patak*", "*Dresikenárok* sat.

- h) *Csereszél*
- i) *Kerek aratás* - kerek irtás
- k) *Omlás*
- l) *Székel út*

m) *Benkő árok oldal*

n) *Havad út* hol hó hamarabb esik, s később olvad el.

o) *Halasztó* - hajdan a földes uraknak halas tójuk volt.

p) *Angombér* - hihetőleg ezen német szónak: "augen" és "beere" öszvetételekből, mivel ezen szélén levő verőfényes oldal szép szemü epreket teremhetett, mig mivelés alá nem jutott.

q) *Szerbuly* - újabban mivelés alá fogott szántó föld.

r) *Közép ré* - Közép rév - oly forma földvölgyület, mintegy tengeröböl.

s) *Lámfor oldal* - gyaníthatólag e német szóból: Lamme és fűhen bárányt hajtani, legeltetni.

t) *Büdöskert* — egy szejks izü forrásról, a nép azt hiszi róla, hogy a terhes betegségeknek csak a gyógyszere, és használja ivásképpen.

u) *Korlát oldala* - a Hidvég-Árapataki öszveterületnek északi határát képezi, innen van neve is.

x) *Csutura teteje*

z) *Lüget oldala* Lüget mellett

v) *Havad rétek*

Hidvégnék Praediumai

a) *Lüget* = *Lárin* neve mutatja, hogy nem régi - eleinte csak mulató helye, később gazdasági majorja a Gr. Nemes családnak. Román lakókkal van telepítve, kiknek papjuk is van. Közigazgatási tekintetben mindig a hidvégi községi bíró alatt volt.

b) *Nyárospatak* románul *Járos* egy kis román telep a hidvégi bíró alatt.

c) *Előpatak, Hidvég és Árapatak* határán főbb birtokosai a Gr. Nemes. Gr. Mikó a M(éltóságos) Beldi, Gr. Kálnoki sat. családok.

Mivel árapataki pap barátom vállalta magára Előpatakról többet írni, ezért én itt többet megjegyezni szükségfeletlen tartom.

A fennebbi adatokat öszve gyűjtötte, s a t. cz. Szolga Birói Hivatal 251 számú hivatalos felszólítására - később a Méltóságos Láday Ágoston úr ő nagysága 236 lln szám alatti elnöki szám alatti rendelete következtében hivatalos tisztelettel küldi bé a hidvégi járás szolgabirája tekintetes Imecs János úr kezébe - az illető helyre küldés végett. Ha igénytelen jegyzeteimmel valamit szolgálhatok az ügynek azért Istené legyen a dicsőség -

Irtam Hidvégen 1865 Május 30-án

Nagy Sándor

ev. reform. pap

és egyházmegyei jegyző

O.Sz.K. kéziratár, Pesty helynévgyűjteménye. Fehér megye. 202r + v, 203r + v, 204r + v, 205r + v, 206r + v

1865

Lüget község képzelhető eredeti leírása

Lüget (Liget) a hidvégi Gróf Nemes család praediuma lévén semi tulajdonosi határrésszel nem bir. Hidvég községnek filia községe volt, alig 60 lakható házat számlál. 1864-évre a lakosság kívánatára jelentetet külön falus bírója - mindig a hidvégi bíró volt egyszer s mind lügeti bíró is mint filiának: a major közül apránként mint napszamosokot telepítette a nevezet Grófi család (a telepítések mutatása szerint) van a major közül egy régi tölgyfai kiseded erdő Csuteria név alatt, régebb bé volt erős fa kerítéssel kerítve és vadas kertnek használtatott: a közepetjában egy méjj árok észak keletről délnyugatra futva a

fejébe ez bő forrású forrás a bekerítéskor ez halastónak használt hely volt készítve - a hol szép halakat tartott a tulajdonos Gróf - a forrás neve is Csutéria forrás - egyéb adattal e tárgyba nem szolgálhatni - különben a Hidvég leírásánál mint határába lévő dűlőrész elé fog fordulni.

Kelt Lúgeten 1865 május 24

Buksa Iosef Vass István

román pap közjegyző

Pesty helynévgyűjtemény Fehér vm 294r

1865

ERŐSD

1. Erősd községe van N(eme)s Felső Fehér vármegyében Hidvég járásban.

2. Ezen községnek csakis egy neve van: Erősd németül Erösd, oláhul Erusd.

3. Ezen községnek tudomásunk szerint más elnevezése nem volt.

4. Hogy ezen közösség neve legkorább mikor említetik tiszta bizonyossággal nem tudhatni, minthogy kezdetben csak egyes lakók az uraságok földeit Hidvég és Árapatakról mivelvén, építettek később gazdák is települtek, kik Gróf Nemes és Mikó Családoknak robotossai voltak s az egész Erősd helysége is ezen lévén Árapatak és Hidvégi lakosokból települtek ide.

5. Népesítésre nem csak Hidvég Árapatakról hanem a velle szomszédos Székelyföldre s egy a magyar ajku lutheránus közül is nevezetesen Krizbáról népesedett annyira a mennyire most van.

6. Magyar neve eredetéről szájhagyomány uton annyit tudhatni, hogy nagyobb része határainak mind erőssen hegyes s bajosan járható lévén jelenben s anyivalis inkább alapulásakor s egy helyet éppen Erős oldalkis hívnak, innen vehette Erősd nevét, még van egy adoma, hogy nagyon erősek a verengerők (?) voltak az első települők s azért Erősseknek is nevezettek — de inkább az elsőnek lehet hitelt adni még nagyon az úgy nevezett Csokás tetején mostis látható várom maradék, hol a hagyomány szerént Erős vára lett volna, mint később a helyek nevezésénél szólni fogunk.

7. Községünk fekszik az északi széleség 43 keleti hosszúság 44 fok alatt. Határa keletről Háromszék felé Aldobollyal, Árapatakkal, délnyugatról Botfalvával k(eletre) Sz(ász) Hermány és Szentpéter hatáiraival, melyektől az Olt folyama választja el. Ucczaival nem igen dicsekedhetek, mert körülbelül magyarok és oláhok együtt mintegy 380 lelket számlál s jelenleg 68 házszámot - utzaja kettő van, az úgynevezett Pusztá vagy Pap utzta mert, hogy ott a pap lakik, a más a falu között lejövő két felőlli utzta mely között foly a mezőről bėjövő egyenes meder vett (?) falu pataka s két felől minden 1/2 öl távolra fűzfával megvert tőle zöld alá gyönyörű! követi az utatot.

A község határában előforduló

helység nevek

1. Az Alsó vagy Székely határban

a) A *Lenkert* mely sok lent teremvén innen vette nevét is.

b) *Rupta* vagy *Erős oldal* hegy meredek levén bajosan járhattak szekérral - s midőn kaphattak a tetőre innen nevezték *Kapta* vagy *Ruptának*.

c) *Csokás tető*. Nagy hegy, melynek délnyugat felől egyenes természet által egész oszlopzatokhoz hasonló meredek oldalába lévő jukakba igen sok csókák költnek és télbe is ott laknak innen az elnevezés. Ezen hegy tetején van az említettem várom, ahol egy világító torony lehetett tempellariusok itt léte alatt, a Krizbai várról mit Hősök várának neveznek át ellenbe, s egyszersmind a tatárjáráskor lármafák voltak, melyek a vész közelítésekor meggyújtattak - egyik helység a másiknak jelt adának a közelgő veszélyről

- ugyanennek közelébe a várpatak oldalában mely az ott lévő várról neveztetett így. Láthatók egyéb kecske köröm forma csiga rétegek.

d) *Gyiszk* erről halgat a kronika, de ezen oldalba nagy mennyiségben található urnák darabjai, sőt közelebb kincset keresve éjszaka nagy gödröket ástak s tanáltak egy szép urnát, de nem találtak semmit benne nagy reménységek dacára az ottani (?) oldalon bé eresztették s ben az árokba darabokra tört, ugyan itt szántás alkalmával, minthogy most egy részén a fák elpusztulván szántóföldnek használtatik, tanáltak egy tegett finum acél csákányt mikből azt következtetni, hogy római telepnek kellett lenni.

e) *A Fácza* mely hely nagy erdőshely volt s benne sok fáczának tanyáztak, innen vette eredetét s nevéit.

2. Középső határban

a) *A Barabás teteje* Barabás nevű egyén birta és aratta ki azon helyet, rolla van a neve is.

b) *Hoszszak*. Az ottlevő földek csaknem az egész határt keresztbe vágva nagyon hosszúak - innen a neveis.

c) *Kincses Árok*. Ezen hely mind erdős volt s benne, a hagyomány szerint tolvajbandák laktak. Közepén lévén Háromszék és Barcaságnak honnan mindkétfelé nekik alkalmas időben zsákmányra mehettek, s nagy árkok lévén ide rejtették el prédájokat, mit azután a babonás nép még a közelebbi erdőbenis mindig minden évben Szentgyörgynapra virradólag keresett és ásott, mais sok ásások és mély gödrök láthatók, de hogy kaptak volna valamit, arról hallgat a hagyomány.

d) *Vápatója*. Vápás hely a hegyek között.

e) *Dellő*. Itt delelnek az Olt mellett a marhák s innen a neveis.

3. Felső határban

a) *Veczel, Veczel köve*. A Korlátpatakától a hidvégi határ alsó végéről lenyúló hegláncz végsarka, melyet Akadás Vince birt s adomány útján szállott át Erösd, Árapatak, Hidvég és ezek határaival a Gróf Mikó és Nemes családokra. A Veczeltető egy nagy magas hegy, melyről átláthatni a Temes, Bodzai, Töröcsvári és Ojtozi szorosokon Oláhon felé s úgy az egész Székelyföld, Barcaság és Erdővidék várait, hegyeit és sok falvait láthatni. A hagyomány az rolla, hogy ily magas és Háromszék felől nagy meredek lévén s amellet arról az Olt is alatta folyván, az akkor nagy rengeteg erdőség közötti Veczel köve udvába rejtették zsákmányokat a Kincses Árokba és Veczelben tartzkodó rablók, ugyan azért mostis Szentgyörgy nap éljén gyakran járnak az oláhok pénz lesni, de még üressen jöttek vissza.

b) *Farkas Árok*. Árkos hely, most szántóföld, de mikor erdős volt, sok farkasok tanyáztak benne, egész religio (?) azoknak innen vette nevét is.

c) *Veczelolya, Felső Veczel*. A hegy alatt egy szép térség. Alsó Veczel ezis ugyan az Veczel nyugati részei alyába egy térség.

d) *Csikkos kert*. A tulajdonos urak ott csikaikat legeltették innen a neveis.

e) *Dánczos*. Miért nevezik így nem tudatik.

f) *Falu rétye* a falu melletti térség rétes helye.

Irtam Erösdön 1865 május 12-én

Pálffy János

Erödsi h(elvét) h(itvallásu) lelkész.

MB. Nem leend helytelen itt megemlítenem mit még fenebb kellett volna de az említendő hid mellett soraim irtam csak készületbe volt, most pedig teljesen az Olt folyamán át 32 hosszú öl, szélesre 2

öl és lábra el készítve tökéletesen járhatóvá tétett, s ennek létrejöttét melynek üdvös voltáért nemcsak Erősd község, de az egész különböző vidékek ittjártó lakói csak hálájukat nyilvánítják, ugyan itt lakó Hidvég járás szolgabírája M(éltóságos) Tinely (?) János úrnak, mert az előbb említett sárfészek falvának, honnan ezelőtt sem szomszéd falvaiba a járatlan közlekedő hegye és sáros utak miatt, sem az Olton át Barcaságra s úgy Brassóba ha terménye volt is nem mehetett csak középszerű esős időben, most mind Árapatak felé, Árapatak-Erősd-Aldoboly-Háromszék felé, Háromszék alsó részének Erősd felé az Olton át egyenes vonalba per Botfalva. Szunyogszeg, Fogaras és Szeben s így tovább az utak mégpedig mindenütt ki sánczolva porondozva megnyitlak s ez által nemcsak községink de másokis közösen számíthatatlan hasznot nyertek s mindezen üdvös munkálatok s közös nép igen tisztelt szolgabíró ur eréjes eljárásának a közérdek iránt fáradhatatlan szívélyes kitaró fáradozásának sőt áldozatának köszönhetni. Isten seggőjje az igazságos hivatalnokot többekreis a közös nép nevébe óhajítja az író.

Pesty helynévgyűjtemény Fehér vármegye

134r + v, 135r + v, 136r + v, 137r + v.

1864

ÁRAPATAK

Felelet

A "Helynevek" öszve írása aránt, hozzám intézett felszólításra

Figyelemmel meg olvasván "a haza helynévcimek gyűjtésére az öszve írására kiadott Utasítást", az alábbiakban kívántam meg felelni a bennem vetett bizalomnak;

Általános megjegyzések:

Elő hivatván a helységi előljáró által, a korosabb, de egyszersmind tekintélyesebb öregeket névszerént:

1. Gászipor György idős 80 éves
2. Nekiti János 70 éves
3. Kolcz Samú 65 éves
4. Gászipor István Bíró 62 éves

s más értelmes egyéneket; elővettem föld könyvet, mi hogy a hely nevek közül edgy is ki maradjon legfőbb vezér fonal; ennek nyomán minden helyneveket felolvasván úgy ahogy ott sortirozva vagynak fel kértem: mondják meg, ha valamit tudnak, vagy hallottak, azon helynevek eredetét s más nevezetességeit illetőleg; mihez a magam csekély tudatomot is, mit 18 éveken gyűjthettem, hozzá csatolván; úgy állítottam öszve ezen feleletemet. Kiemelni kívánván, hogy az én kiszemelt egyéneim mint írástudatlanok mindnyájan, nagyon kevés adattal tudtak szolgálni, s a mit adtak is, inkább csak regy vagy mese szerű.

Számomra pedig kezem között e célra nagyon kevés, mondhatnám, éppen semmi történelmi írott adataim nintsenek, irtam tehát nagyobrszít magoknak a helyneveknek természetes fekvések vagy ahol hasonló el nevezések nyomán.

Részletes feljegyzések

Árapatak községben található helyneveknek s illetőleg az a tárgyban 7 pontok alatt kitűző kérdések felvilágosítása.

Felelet

1. kérdés. A megyének, kerületnek, járásnak sat. neve a hová a helység tartozik.

Árapatak jelenleg tartozik Nemes Felsőfejér vármegye belkerülete, Hidvégi járás szolgabíróságához - Topográfiailag fekszik inkább Erdély délkeleti részében, délről a Bartzaság, n(ap) kelet és északról Háromszék, n(ap) nyugatra Erdővidék terjedelmes vidékek, hosszúságaik között.

Közvetlen szomszédos falvak vele délről *Bofalva* (Brendorf) szász, keletre *Erősd* magyar, északra jelenleg borvíz *Előpatak* oláh, n(ap) nyugatra *Hidvég* magyar falvak között.

A hajdan korban ez az egész vidék egy szász ember, neve *Fulkon* birtoka volt. IV-ik Béla király idejében, mikor a tatár dúlás pusztított kegyetlenül, megszakadás, nota vagy a tatárdulás következtében a királyra szállván 1256-ik év körül 4-ik Béla király donacionalis levél által ajándékozza egy Akadós nevű magyarnak, kitől származnak az ezen vidéken igen nevezetes három család ágak, a *Gróf Mikó*, *Gróf Nmes* és *Gróf Kálnoki* családok. A donacionalis levél meg volt az árapataki ev. ref. megye ládájában, magam is láttam, de minthogy hitván papírra volt leparitva (?) az idő, mőj és penész el rongyoltotta. A tatár így van meg jeelve benne: A monte cacumine *Vetzel*, *Havad*, *Korlát*, usque ad rivum *Nyáros patak*, a meridian fluvium Olt sath. Régentén tehát ezen csoportosulása a hidvégi járás szolgabíróségának 1 Erős, 2 Árapatak, 3 Előpatak, 4 Nyárospatak, 5 Hidvég, 6 Lüget edgyüvé tartoztak s csak Hidvég és Árapatak nevei fordulnak elő inkább a régi irományokban. Előpatak, Nyárospatak csak prediumok lévén elnevezett falvaknak, Erős pedig éppen filiája volt egyház tekintetben is Árapatakának.

Bővült felvilágosítással szolgálhat e tárgyban Hidvégi Gróf Nemes János eő exelentiaja igen gazdag család levéltára.

A helység maga völgyben fekszik inkább, de határai, erdei, magos hegyes, mély árkolásokkal szomszédosak rakot: azonban verőfényes oldalai termékenyek 2 gradussal lévén melegebb éghajlata mint a szomszédos Háromszéknek, a törökbuza termelésre nagyon alkalmas.

2. kérdés. A községnek hány féle neve él most?

Valamint rég úgyszintén jelenlegi elnevezés: Árapatak (oláhuul Árpeták) más néven nem ösmeretes legalább és nem akadtam más elnevezésire. Hogy régentén nem csak szász birtokosa volt, mint irám *Fulkon*, e vidéknek, hanem maga az egész helység szászához tartozhatott, erre mutatnak az edgyes helyneveknek szászos hangzású elnevezései, pl. *Bora heintyen*, *Henderbölcs*, *Bruck* (szakadás, törés), *Karatzborok*, *Hám*, *Lorhám*, *Fejhám*, *Repejhám* sat. kaszáló helyek, s a mais meglévő ugynevezett Szászok tőja.

3. kérdés. Volt é hajdan a községnek más elnevezése?

A második pont alatt megvan rá a felelet - nem.

4. kérdés. A község mikor említetik legkorábban?

Erre nézve mint dézmát vezetett pap kutatván dézmánk eredete után, egy régi könyvben, melynek címe: *Notitia veteris et novi capituli ecclesiae Albensis Transilvaniae etc.* per *Antonium Szendrei* etc.

EZEKET TALÁLTAM: "permodum gravis querela qnomodo in anno, cujus nondum praeteriisset castellani Theucz (forte quod hodie Töröcs audit) quadam decimas ipsius capituli de possessionibus Hidveg ac Arapatak ipsi capitulo more alias consueto provenire delentes, et inductione, investigatione tua, pro se ipsis occupasset, pro quibus nulla ejusdem hactenus fuisset satisfactio etc." *Uttam Buda A.D. 1462.*

Az idéztem (!) könyvben találtam Árapatakának legrégebb elnevezésit iratban Hidvéggel edgyütt.

5. kérdés. Honnan népesítetett?

Hogy régebben magyarok voltak a lakosok onnan világos, hogy nemcsak minden lakos a magyar papnak tizedet adott, hanem még a ref. osk(ola) tanítónak is képét fizettek, a mi ugy származott, hogy a magyar lakosság ki halván vagy kitétetvén a sessiókból, a románok csak akkor költözhetek belé, ha a magyar egyházi személyek tartozásait pontosan fizetik, a mi egész 48-ig pontosan teljesített is - ma ugyi ugyan mint a magyarok létszáma viseletek öltözete jól lehet egyrészt magyar, mintazonáltal általánosan szász - inkább a csángó magyarsághoz tartoznak.

6. kérdés. Mit lehet tudni a név eredetéről?

Régentén nevezhettek *Aranypatakának* mert az emberek gazdagabbak és boldogabbak voltak, ma inkább lehetne nevezni *Árvapatakának*, mert az emberek, lakosok nagyon el árvtáltak, el szegényedtek, pedig meglehetősen birtokba szabadultak belé.

A valóság pedig ennyi: *Árapataka* nevit vette *hihetőleg a sok ároktól nevezetesen a falu között lefolyó veszélyes pataknak gyakori meg áradásától.*

7. kérdés. A község határában előforduló többi topographiai nevek. Erre nézve a könnyebb átnézhetős tekintetéből eltérve a telek könyvi rendtől, ezen osztályozást láttam czélszerűnek fel venni. Mert főbb neveket így soroztam: A. *A helység maga.* B. *A mező vagy szántók.* C. *Erdők, rétek.* D. *Legelők, hegyek.* F. *Halmok.* G. *Bértzek.* H. *Árkok, puszták.* I. *Folyók.* K. *Patakok.* L. *Kutforrások.* M. *Tavak* és N. *Irtványok* végre a *Prediumok* utak és ezeknek több elnevezése:

Lássuk rendre

A. Helység maga.

A következő uttzai elnevezések vannak:

1. *Hidvégi uttza* egy igen szép rendszeresen épített uttzá, mely, keletről nyugatra irányul - fő érdeme, hogy a mi falun ritkaság, soha se igen sáros nevit Hidvégtől kapta meris szomszéd falutól, hova a rajta végig menő ország ut vezet.

2. *Béli uttza* nevét a híres Béldi családtól kapta, mais ez a család kizárólagos birtokosa ezen uttzának alig egy pár felszabadult jobbágy lakik benne - Brassó fele visz.

3. *Gász uttza* hihetősen a községben mais igen fles számmal lakó colonusoktól kapta nevit kik gászoknak neveztetnek. Előpataka fele visz.

4. *Gász eleje* oláhu *Gura Gászuluj*, nagyon atyafias a gurá Szátulujjal falu szájja - örökös lármája és zaj lévén itt. Ez egy igen nevezetes gyűlö helye a fiatalágnak, terjedelmes térség, több utak össze szaladásánál, közül gyöngyözve mindenfelől ivó helyekkel, korcsomákkal - ez az árapataki piac. Itt szokták régen s ma is némelykor, az amugy futólagos falu gyűléseit tartani - more patrio - közből a bírói bírói páczájára támaszkodva, a hallgatóktól körül fogva szokta a törvényt osztogatni és aztán a közel levő kortsmán megerősíteni. Most civilizálódtunk e tekintetben éppen ott a *Gasz előtt* fogadván faluházunk, a hova a község őszve gyűlhessen.

5. *A hula* egy kis sikátor uttza egy vak patak árokkal. Az oláhok templomba járó uttzájuk - neve eredete bizonytalan.

6. *Templom uttza.* A Ref. magyarok templomba járó uttzája hasonló árokkal mint a románoké - e tekintetben nints mit irigyeljen a két egyház egymástól, mind a két uttza rondaságok gyűlhelye, nevük templomtól kapta, mint a hova vezet.

7. *Patakszer uttza* az *ugynevezett Vingyillia* a patak folyása mellett - egy csomó hitvány viskó a Méltóságos Tamási udvarhelyéhez forrasztva. Aki itt jár az Irlandi szegények vagy a londoni koldusok jutnak önkénytelenül eszébe, szemétdombokkal felhalmozott kerületben ajtó előkkel, bundadarabok, bostkorkák, rongyos cipők, likas kalap, hámlott csere kéreg, más ezer meg ezer nemü rendetlenül szerte szélyel szórva mint szegénységi jelvények - egyszeri látás eleget tesz.

8. *Stábalj* hajdan katonai állomásul szolgáló laktanya - mint a neve is mutatja - az öregek között még némelyek emlékeznek rá - alig egy pár házzal.

B. A mezők vagy szántók

1. *Nagy mező* nevit maga adta magának mert hogy terjedelmes szép mező - itt a következők alnevek, illetőleg dülőkfordulnak elő:

- a) *Malom csere* egy malom flett van - hajdan cser erdő volt nevit innen kapta.
 - b) *Hegyen által* egy magasatska hegyen húzódik keresztül — nevit innen vette.
 - c) *Horgas* nevit a horgason menő egyes föld daraboktól (kapta).
 - d) *Hosszú* nevit a szántóföldek hosszúsága adta.
 - e) *Mézes* a mellette le folyó hason nevü pataktól.
 - f) *Küpus* kut egy kut volt ottan hajdanában küpülve — onnan az elnevezés.
- 2) *Kis—Mező határ rész* sokkal kisebb a Nagy Mezőnél innen van a neve szántókkal.

Dülők:

- a) *A három dülő* neve eredete bizonytalan.
 - b) *Székely út* a Háromszékre vezető út közelében.
3. *Hét oldal határ rész* - szántók nagy részt. Itt eljövő dülő vagy alnevek:
- a) *Határpatak* nevit ezen dülő a Hidvég és Árapataka határa közt lefolyó pataktól kapta.
 - b) *Baksomm* (?) egy irenevő (?) árok, neve eredete bizonytalan.
 - c) *Fejhám* szántók neve eredete bizonytalan. A Hét oldal határ rész alsólabán egy szép lankás *Hét oldal* nevét az itt gyengén emelkedett két halmotskától kapta - termékeny hely, itt van még a
 - d) *Gimetske láb* szántó - neve bizonytalan
4. *Rétre menő határ rész* - szántók. Az itt levő szántók бүтүjökkel a rétre menvén neve innen
5. *Kertek mege* határ rész - szántók. A falusi edgyes jószágoknak бүтүjök kertjére rugván — határ rész a jószágokat kerítő kertektől kapta nevét - igen termékeny térség.

Alosztály

- a) *Pataktő*. A falut végig folyó pataknak az Olt vizébe ömlésétől kapta lenevezését.
 - b) *Stabaly*. A faluban ezen névnek megfelelő helytől - minthogy éppen erre rug, kapta a nevét.
 - c) *Kenderlábra menő* a minden évben kenderrel bevetni szokott földektől kapta nevét.
6. *Kenderes láb*. Minden évben változatlanul kenderet vetnek belé innen van elnevezése.
7. *Sinkó kert* határ rész, szántók néveredete bizonytalan.

Dülők vagy alosztályai:

- a) *Lorhámra jövő* - neve eredete nincs tudva,
- b) *Gatyafenék* megfelel nevinek mert éppen olyan mint a gatyában az eresztés s éppen talál most *Gatyafenék* névvel, mert miután Árapatakán de jure minden trágyázás az udvarol a mezőn (?) a mult évben Beldi urnak trágyázván a csorda, mint a Gatyá fenék csaknem egyedüli tulajdonossa a csorda itt *Gatyafenék* névvel. A muüt évben tehát az árapataki csorda a Gatyá fenékbe trágyázott - rendkívüli uraság marha *Gatyafenék* névvel gatyába trágyálni.

8. *Templom mege* határ rész, szántók - nevét a ref. Templomtól vette mivel közel van.

Al nevek:

- a) *Fáskert* alya - neve hason nevü kertről mely felette van.
- b) *Tohér* - neve nincs tudva - valami posványos tó ér van ott hihetőleg innen van a neve.

C. Az Erdőn előforduló elnevezések

1. *Retkes* nevét az emberek feladása szerint onnan kapta, mert egy ut viszen keresztül *Háromszék*re, s hajdanában tolvajos hely lévén egy asszony ment itt keresztül a tolvajok meg ölték pénzt *Retkes* névén nála, de később hurokra kerülvén azt vallották, hogy csak egy retket kaptak nála.

Al nevek:

- a) *Vizes Retkes* egy kis patak árokkal, hol patak foly.
- b) *Száraz Retkes* egy más árkos hely hol nem foly patak.
- c) *Fazakas*. Erdő név - eredete bizonytalan.

d) *Fiutelek* (?) részint szántó, nagyrészt erdő - neve eredetét nem tudom.

2. *Székelly ut teteje*. Háromszéktől helységünket elválasztó magas hegy részint erdő, részint legelő helyel-helyel szántó.

Al nevek:

a) *Varsa* olyan forma hely, meredek, löjtőjével körül hely (?) keríteni, mint egy varsa-hal fogó kas.

b) *Ágazat* többféle ágazó völgy nyílásaival - erdő

c) *Krétsken* részint szántó, részint erdő - neve eredete bizonytalan.

3. Stokom határ rész, nagyrészt erdő, kis szántó — név eredete bizonytalan.

Al nevek:

a) *Köves ut*, nagy darab irtványos hely lakhelye van erdő is nevét a hozzájuthatási ut kövességétől kapta.

b) *Galambbug* egy nagy magaslat - nevét a mint mondják onnan kapta, mert valami nagy cserfőly volt ottan melyen galambok fészkeltek - most szántó.

4. *Farbűkk* erdő és szántó, bükfák végződése s egyszersmind a határ itt végződik Háromszéktől felé.

5. *Gyértetek* így is mondják *Gyészert* a legnagyobb erdőréssz egy tagba. Neve származása nem tudni.

a) *Mézes* patakon aluli rész.

b) *Mézes* patakon felüli rész. Egy kőből lefolyó Mézes nevű pataktól neve is (?) előfordul.

6. *Stemek* - erdőréssz, neve nem tudatik honnan.

Az erdőkre nézve általában megjegyzendő, hogy még 1819—1820-ban a birtokosság között lévén osztva, nagyrésze a tulajdonosoktól is kapott nevet, pl. falu erdeje, ref. egyház erdeje, Béli Venter, Gréb László, Tamási László satb. - továbbá a mely erdős helyek nem említették azok vagy mint puszták vagy mint legelős vagy mint bértes helyek ott fognak megemlíteni.

D. Rétek elnevezése

Ennek két nagyobb elnevezése fordul elő úm. Alsó és Felső természetesen az Olt folyama adja meg az irányt, az alsó a falun alól, a felső a falun felül esik.

1. *Alsó Rét* itt a következő alnevek jönnek elő:

a) *A határ* - neve természetesen van, mert éppen a határ szélén van.

b) *Határpatak eri* (?) - a két községet elválasztó határpataktól jön.

c) *Brok* ennek eredete nem tudjuk honnan deriváljuk innen e, hogy brok oláhuul czibre értelme vagy a német törés, szakadás ez talán Brückké hid.

d) *Repejhám* - bizonytalan eredetű: számos elnevezés.

e) *Borahuntyen* dto - // - - // -

f) *Derics Miklós szege* - régi birtokosáról —

g) *Dombi szege* - hasonló birtokosáról.

h) *Papszeg* - ref. papi birtok (Kanonika portio)

i) *Czigány halála* - mondják, hogy tán egy cigány halt ott el.

k) *Fuvar* - eredete bizonytalan.

2. *Felsőrét* itt előforduló alsóbb elnevezések:

a) *Henderbölcs* neve származása bizonytalan - név rokonságánál fogva az árapataki község gondatlansága miatt alig egy tized alatt, az Olt rakonczátlansága a szomszéd botfalvi szászokhoz fogva szakítani.

b) *Kurutzborok* - ennek is elsőfele ősmertes, utolsó nem.

- c) *Hajósoknál* - az Olton át szállító hajósokról.
- d) *Nagyszeg* - egy nagy Olt kanyarodástól.
- e) *Kis szeg* mert az előbbinél jóval kisebb.

E. Legelők

- a) *Szenestőke* hajdan erdős hely volt, most kopár.
- b) *Nagy Busnya* bértz inkább tán rusnya bértz.
- c) *Kis Busnya*
- d) *Lenke pusztája*
- e) *Sostáj*
- f) *Kapta*

F Hegyek.

AI nevek:

- a) *Nikiti hegye* neve az aljában lakó Nikiti nevű lakostól.
- b) *Kápolna hegye* melynek tetején áll a Béli család sirboltja.
- c) *Tamesaj hegye* A Tamási család kápolnájáról.
- d) *Templom hegye* A ref. Templomtól kapta nevét.

G Bértzek.

AI nevek:

- a) *Fásbértz* hajdan erdő, most szántó.
- b) *Hárbértz* erdő és szántók.
- c) *Közbértz* régen erdő most szántó.
- d) *Busnyabértz* legelő.
- e) *Séren bértz* erdő.
- f) *Mészpatakbértz* erdős hely.

H. Árkok - alnevek

- a) *Egres árka* erdős hely.
- b) *Ördög árka* erdő és szántó
- c) *Kretskenárka* dto.
- d) *Fásbértz árka* szántók.
- e) *Segleslétzek (?) árka* erdős hely.
- f) *Székely út árka*
- g) *Nagy árok* erdő.
- h) *Köves ut árka*
- i) *Rosz árok* hetiben (?) szántó
- k) *Kománkut (?) árka* erdő
- l) *Retkes árka* erdő
- m) *Bükut árka* erdő
- n) *Fazakas árka*
- o) *Fodisánk árka* (?)

I. Folyam

nagy maga az Olt - mely Árapatak határát délen körül folya.

K. Patakok és puráj

- 1) *Mézpatak*
- 2) *Retkespatak*
- 3) *Falu pataka*
- 4) *Határ patak*
- 5) *Szén vagy Széj patak*, szélin van.

6) *Terenbértz pataka*

7) *Tőgyér patak*

8) *Hete patak*

9) *Székely ut pataka*

10) *Borviz pataka*

11) *Köves út pataka*

12) *Kretsken patak*

13) *Mézes pataka* - erről azt állítják, hogy egy gyermek meg ehezvén nagyon s valami darab pulitzkát megette az után ivott ezen patakból azt állítá annak a pataknak a vize mézes - mert néki az olyan jól esett mintha mézes vizet ivott volna - innen eredett a *Mézespatak* neve.

Annyi igaz, hogy a nép azt tartja, ki a Mézespatak vizit me kostolya az Árapatakáról nem kívánkozik el lakni.

Ez fennebbiekből látható, hogy Árapatakát nem ok nélkül nevezik Ároknak és Pataknak, mert 14 külön nevű árok és 13-m külön nevű patakja van - csak amit én hevenyében lejegyzék.

L. Határon lévő kutforrás nevek

a) *Küpüs kút* régen kúpulva volt foglalva a forrásviz a könyebb merítés végett - ma csak neve van meg - innen elnevezése a Nagymezőn.

b) *Katonakút*. Egy igen kedves és szükséges forrás az ev. ref. egyház erdején nyáron a csordának itató helyül szolgál - nevét onnan kapta, mert régen katonai állomás lévén. Árapatakon valami szökevény katonák bu(j)káltak és tanyáztak ezen a helyen.

c) *Tetves kút* az erdőn az Ágazat határszélben, neve onnan van, mert valami ketske pásztorok ott tanyásván tetvekkal környezetet eltöltötték s onnan mások is elkapták.

d) *Komán kútja*. A Borvizszéli menő országot közelében egy völgyben - neve onnan van, mert a régi rengett erdőségben egy tolvajvezér neve *Komán* szokott ott enni és tanyászni.

e) *Szent Ilona kútja* egy igen kedves jó vizű forrás a Kismezőn. Ennek név eredetéről egy rege él a nép ajkán, mely a következő: "Élt Árapatak határán régen régen egy vadleány kit hivatka Szent Ilonának. Azzal a tulajdonsággal birt, hogy a ki következő idő változását meg érzette és hírül adta előre. Be jó volna, ha most is volna egy ilyen még pedig mikor szép időt jósolt, isszonyatosan sirt és orditozott, mikor ellenben rút időt, vigadott, táncolt, gyönyörtlen énekelt örömeiben. Az emberek többször próbálták megfogni, de minden kísérlet hasztalan volt, mert bármily vigyázva körül fogták, ő mindig csuda erejénél fogva mintha csak tetetlen valami lett volna, kisiklott az emberek kezei közül. Végre csellel ejtették törbe. Ugyanis készítettek mind a majomnak egy csizmát, melynek egy feje és arról fel emelkedve két szára volt. Ezt megszurkozták belül, a kuthoz vitték a hol a szép Tündér Ilona szokott mulatozni előtte fel próbálgatták húzni, úgy hogy Ilona asszony lássa az után ott hagyták a csizmát s távolról lesték mit fog tenni vele Ilona. Hát oda ment, nézegette s majom módjára felpróbálta és mikor a kívánsi emberek

...rohantak, hogy meg csipjék, szegény nem tudott többé elszaladni és így törbe esett.” Szeretnéd tudni egye kedves olvasó, mi lett azután Ilonával. Itt a vége, csak addig tart a rege. Közelmultban ez a csatorna csatornákon a föld alatt ki volt vezetve a Gróf Nemes János udvarában, ahol egy igen szép kutnak szolgált vizül a föld alatt. A csatornák edgyes darabjai ma is láthatók. Most ismét a föld rétegek mart leszakadások miatt oda vinni lehetetlenné vált.

M. Vápák, gödrök

- Dénes miklós vápája*
- Jó Mihály György (?) vápája*
- Jó Simonné gödre* - Mind (3) legelők. Neveiket kapták a hasonló nevű árapataki lakosoktól.

Sajó elnevezések, nemde?

N. Tavak, Nádasok

- Szászok tója* - feljebb volt szó rólla.
- Falu tója* - közönség helye,

Általában a tavak inkább jelenlegi birtokosai nevét viselik - Béli tó, Tamási tója, Jó Mihály György tója sat. Nevezetes az, hogy szatyorkötésre igen alkalmas nádat szolgáltatnak s ad libitum, akár mely világ részéből ide verődött ember szabadon vághatja, legfellebb a falus bírónak van egy kis proventusa érte. De sokkal értékesebb is, nevezetesebb *Szakatur* nádja, mely az építkezéshez megkívántató kellék s itt körülhet (?) legjobb, legnagyobb mennyiségben nálunk kapható.

O. Irtóványok

- Geréb Irtóványa*
- Turini Irtóványa* sat. Melyek hasonlólag jelenlegi birtokos neveit hordozzák bizonyásággal annak, hogy nem rég irtották, mert maga az irtók utódai használják jelenleg.

Általában megjegyzendő az irtóványoknál, hogy Árapatak határainak legnagyobb része irtóvány, s ott ahol ez előtt csak száz évvel, mit mondok alig 50 évvel vad rengeteg erdőség volt, ott most hullámozó zöld vetések s más szorgalmi produktumok gyönyörködtetik a szemlélőt.

Vége

P. Prediumok

a) *Lenkert* egy terjedelmes határrész egy magos fennsikon, házakkal, majorokkal ellátva. Nevét hogy honnan vette, nem tudhatni, lehet hogy eleinte felesleges len termésétől, de a mire a jelenlegi lakosság nem igen emlékszik.

b) *Hete* egy más predium hasonlólag erdőséggel vegyes terjedelmes szántóhely több lakházak és lakosok csoportosulásával, különösen a seprükötő, kalántsínáló cigányok végetlen menyiségű burdei hurubájával, kik seprükötés kereskedésekkel nyír erdőket ki pusztíthatni képesek a birtokosság nagy kárával. Ezek látják el az egész Barcza vidékét nyírág seprüvel. Neve gyaníthatólag onnan származott, mert eleinte 7 ház lehetett ott, most két annyinál is jóval több van.

c) *Borviz - Előpatak*. Ez is árapataki predium volt, de már ma külön, önálló bírósággal bír. 1819-20 körül alig volt egy-egy nevezett veres cserepes ház, ma már minden tekintetben tul szárnyalva szülő anyját Árapatakát, sőt a mi több háládatlan is irányában, mert a midőn az édes anya ma is fáradozik az ő

ékítésén, utjai jó karban tartásán s e végre minden évben több ezerre menő ingyen napszámos s más anyagokat ád, ő ezért csak egy korty legfennebb egy has borvizet ád ingyen már egy fertálynál ha többre van szükségünk, azt úgy fizetteti velünk mint a bukaresti boérral, a ki soha egy para investációt se tesz a közlekedés jó karban tartására. Hja, nem csak az emberek között vagynak háládatlan fiúk és leányok, hanem még a prediumok közt is. Ilyen háládatlan filiája Erőd is Árapataknak, hogy miért? Megmondására még nem jött el az idő. Előpatak nevit kétségtelenül a patak eleitől vagy is jobban mondva eredetétől kapta mert onnan foly le hozzánk fálvankon (?) itt folyó patakunk. Ha meg nem sérteném, vagy a más gabonájába aratnék, fel jegyeznék onnan is egy néhány hely nevet, mint pl.

1. Sipos nagyobb rétet szántó és erdő s helyel-helyel kapáló név eredetét bizonyosan nem tudom.
2. Juhkert hasonlólág mint a fennebbi.
3. Farbükk fennebb már előfordult.
4. Hársbérc ez is említve volt - továbbá

Borviz forrás kutai melyek használat alatt vagynak van öt borviz forrás um.

A patak folyást véve fel mely közvetlenül mellette foly mindeniknek *első* legfelül a patak jobb partján mit hideg fürdőnek használtak, neve *lobogó*.

2-dik. *A fő kút*, mit a vendégek ivásra használnak, patak balpartján, minek világra kiható jótékonysága teretura (?) kétfelég elterjedet. Hogy mit tartalmaznak ezen forrás vizek ezer meg ezer orvos irva hagyta hátra - egy évi árendája.

(hiányzik a vége)